

DE TERE BINTH

NIEUWSBRIEF VAN DE STICHTING TOT HERSTEL VAN ZORG
ROND DOOD EN RUSTPLAATS

jaargang 3
nummer 2
april 1989

secretariaat:
Postbus 1218
9701 BE GRONINGEN

In dit nummer treft u de rede aan die minister Brinkman hield bij de aanbieding van het rapport 'De gemeentelijke begraafplaats aan de kerkhoflaan te 's-Gravenhage'; daarnaast een bijdrage van de heer Van Dissel over de inventarisatie van begraafplaats 'Moscow' te Arnhem, en vooral: nadere informatie over de in mei te houden excursie naar Zwolle e.o. Wij hopen op een even grote en enthousiaste opkomst als tijdens eerdere excursies! Een aanmeldingsformulier voor deze excursie vindt u op de laatste pagina.

AANBIEDING VAN HET RAPPORT 'DE GEMEENTELIJKE BEGRAAFPLAATS AAN DE KERKHOFLAAN TE 'S-GRAVENHAGE', D.D. 20 MAART 1989

Op maandag 20 maart j.l. werd onder grote belangstelling aan de Javastraat in 's-Gravenhage het eerste exemplaar van het rapport 'De gemeentelijke begraafplaats aan de Kerkhoflaan te 's-Gravenhage' door de wethouders J. Verduyn Lunel en R. Vlaanderen aangeboden aan minister L.C. Brinkman van W.V.C. Het fraai uitgevoerde en goed gedocumenteerde boekwerk is geschreven door de kunsthistoricus A.J. van Dissel.

Na een tweetal korte inleidingen van beide wethouders volgde de officiële aanbieding aan de betrokken bewindsman. Aangezien het niet een alledaags gebeuren is dat een bewindsman een dergelijk rapport in ontvangst volgt hieronder de door minister Brinkman uitgesproken rede.

Geachte Aanwezigen, Dames en Heren,

Zoëven mocht ik het eerste exemplaar van het boek 'De gemeentelijke begraafplaats aan de Kerkhoflaan te 's-Gravenhage' in ontvangst nemen. Ik voel mij hiermee zeer vereerd en gesteund. De gemeente 's-Gravenhage geeft met deze publicatie een antwoord op een beroep dat ik enkele jaren geleden gedaan heb op de gemeenten in ons land. Met nadruk gebruik ik hier het substantief 'antwoord' en dat wil ik graag aan U toelichten.

In september 1985 heb ik een brief verzonden aan alle Colleges van B&W in het land. Hierbij ging ik in op het belang van historische begraafplaatsen, kerkhoven en graftekens voor het cultuurbehoud, en deed daarin een beroep om deze goed te onderhouden, te inventariseren en om na te gaan of zich in de gemeente begraafplaatsen, kerkhoven of grafmonumenten van bijzondere (cultuur)-historische waarden bevinden.

Op zich is zo'n brief niet bijzonder, want ambtelijke en bestuurlijke correspondentie gaat tussen overheden over en weer, maar in dit geval was het thema van de brief niet gebruikelijk. Een Minister van Cultuur, die zich bezorgd maakt over kerkhoven en begraafplaatsen, dat kan als ongewoon aangemerkt worden....

Welnu, sinds het uitgaan van die brief is er veel gebeurd: gemeenten in den lande blijken meer aandacht aan de cultuurhistorische waarde van kerkhoven, begraafplaatsen en grafmonumenten te zijn gaan geven. Die aandacht is vertaald in onderhoud, onderzoek, documentatie en niet in het minst in bezinning op de immateriële waarde van kerkhoven en begraafplaatsen.

Het lijkt wel alsof begraafplaatsen aan een hernieuwde belevingswaarde toe zijn, een andere dan direct betrekking hebbend op de graf- en dodencultuur. Anders gezegd, het lijkt wel of er niet alleen overwegingen van rouw en herdenking zijn om een begraafplaats te bezoeken,

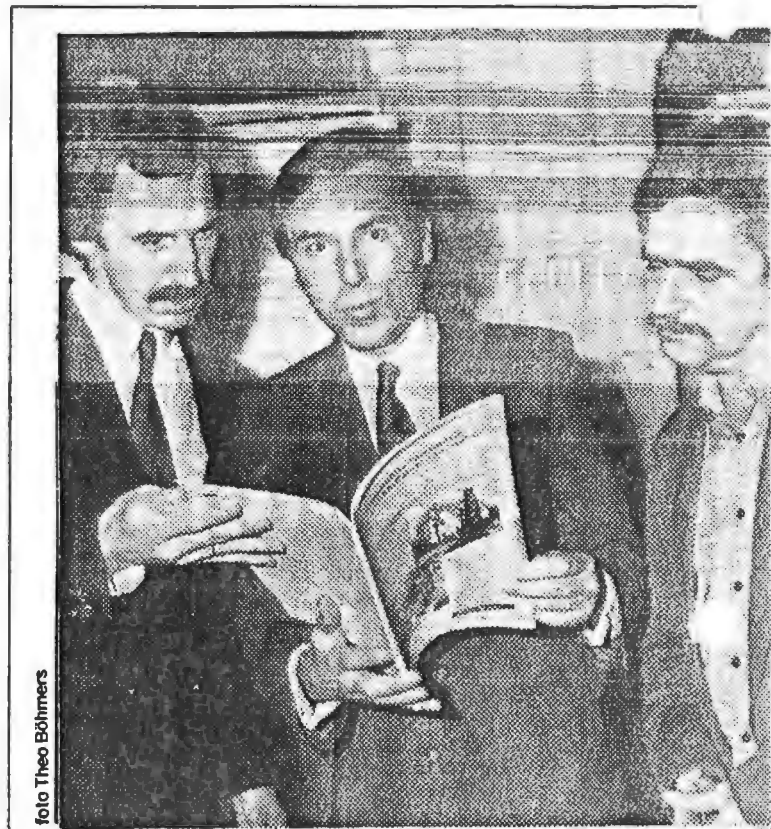

foto Theo Böhmers

Boekje over begraafplaats voor Brinkman

• Uit handen van de Haagse wethouders R. Vlaanderen (D66, mo-

numenten en milieubeleid) en (rechts) J. Verduyn Lunel (Links Den Haag, cultuur) ontving minister Brinkman van cultuur gistermiddag aan de Javastraat een eerste exemplaar van de publicatie 'De gemeentelijke begraafplaats aan de Kerkhoflaan te 's-Gravenhage'.

uit: Haagsche Courant, 21 maart 1989

en dat er 'iets' op begraafplaatsen wordt aangetroffen, dat je daarbuiten niet vindt. De gemeentelijke begraafplaats aan de Kerkhoflaan heeft wel 'iets' van dat 'iets'.

Deze begraafplaats is een betrekkelijk groot complex met bomen en lanen, dat ligt ingeklemd tussen doorgaande verkeerswegen en stedelijke bebouwing enerzijds en de Scheveningse Bosjes en de Koninginnegracht anderzijds. De begraafplaats is in 1830 naar ontwerp van stadsarchitect Zeger Reyers aangelegd in strenge geometrische patronen en lijnen. Velen zijn er sindsdien begraven, waaronder bekende personen als Albert Plesman, Cornelis Lely, Johan Rudolf Thorbecke en Hendrikus Antonie Colijn om slechts enkelen te noemen. Voorts bevinden zich op de Gemeentelijke Begraafplaats verschillende grafmonumenten, onder andere het graf in Jugendstilvormen van de familie Van Soest en het neo-classicistische mausoleum van de neven David en Pieter Ragay. Aparte vermelding verdient ook nog het zogeheten 'schijndodenhuis' dat in het centrum van de aanleg is gesitueerd en tevens door Zeger Reyers is ontworpen.

Als geheel vormt de begraafplaats een schakel tussen het drukke Haagse stadscentrum en de betrekkelijke kalmte van de kuststrook. Het is een gebied waarin een mens tot rust kan komen en tot bezinning, zonder nu uitsluitend in de sfeer van het 'memento mori' te geraken. Men kan er wandelen, op een bankje uitrusten of luisteren naar de vogels die zich overal lijken te bevinden.

Ook begraafplaatsen elders in ons land krijgen meer en meer bezoekers die op zoek zijn naar rust en kalmte, en naar, wat ik gemakshalve noemen zal, 'een openbaar stiltecentrum'. Nu bedoel ik hier niet de Eeuwige Rust, maar de rust die wij tijdens het gewone dagelijkse leven zo vaak node schijnen te moeten missen. Een begraafplaats kan een zeer aangename plaats zijn om te wandelen en om eens tot jezelf te komen. In ons drukke en vaak verwarde bestaan is een openbare plaats van rust en meditatie een uitzondering. Een begraafplaats of kerkhof kan een oase voor geest en lichaam zijn. Niet alleen door de veelal rustige situering, maar bijvoorbeeld ook door de fraaie aanleg, lommerrijke beplantingen en groenvoorzieningen.

Verschillende gemeenten in het land onderkennen deze eigenschappen van begraafplaatsen en streven ernaar om deze eigenschappen te versterken. Ook trachten gemeenten en instellingen door informatievoorziening de burgers op de bijzondere cultuurhistorische waarden van begraafplaatsen te attenderen. In het algemeen moeten wij hieraan nog een beetje wennen en sommigen denken wellicht aan grootscheepse publiciteitscampagnes om toeristen binnen de poort van de begraafplaatsen te lokken. Deze laatste, in mijn ogen denkbeeldige, ontwikkeling, komt mij niet wenselijk voor, want een begraafplaats is in de eerste plaats een respectvolle kavel, waarop leven en dood elkaar ontmoeten door middel van de herdenking. Juist die stilte is wellicht het meest kenmerkende immateriële element van een kerkhof of begraafplaats. Maar, hoe gaan wij met deze vernieuwde belangstelling voor de begraafplaatsen om?

Goede en verantwoorde voorlichting, artikelen in kranten of tijdschriften zullen ertoe leiden, dat deze met ons leven zo onlosmakelijk verbonden rustplaatsen ook bekendheid gaan genieten als cultuurhistorische monumenten. De gemeent 's-Gravenhage heeft onlangs een nota doen opstellen over begraafplaatsen en hun func-

tie. Een facet dat in die nota aan bod komt is 'het meer onder de aandacht brengen van het cultuurhistorisch aspect van begraafplaatsen'.

Dat acht ik bijzonder waardevol, omdat het elementen herbergt die direct met de, ook door het Rijk voorgestane, beleidspunten voor cultuurbehoud en monumentenzorg te maken hebben. Het dunkt mij verder dat met de presentatie van dit boek over de gemeentelijke begraafplaats aan de Kerkhoflaan hieraan recht wordt gedaan.

De brief die ik aan het begin van mijn dankwoord noemde, was bedoeld als stimulans en om te komen tot het her- en erkennen van een betrekkelijk jong verschijnsel in de monumentenzorg, dat van de begraafplaatsen. De gemeente 's-Gravenhage heeft adequaat en voorbeeldig gereageerd met deze overtuigende en goed gedocumenteerde studie en inventarisatie plus catalogus. Op rijk geïllustreerde wijze wordt een goed inzicht in de ontstaans- en wordingsgeschiedenis van de Gemeentelijke Begraafplaats gegeven. Naar ik mij heb laten vertellen is gebruik gemaakt van niet eerder voor dit doel gebruikt archiefmateriaal. De vorm van deze publicatie is inmiddels vertrouwd en ook dat verdient waardering. Sinds jaren worden publicaties over monumenten in de gemeente 's-Gravenhage door de Afdeling Verkeer en Vervoer, Openbare Werken en Monumentenzorg in deze vorm uitgebracht. Ook in dit licht bezien is traditie een groot goed en mag ik wellicht de hoop uitspreken dat de reeks nog lang en zo kwaliteitsvol gehandhaafd blijft.

Tenslotte is dit boekwerk een instrument om te komen tot een gezamenlijk monumentenbeleid, zoals dat logischerwijs voortvloeit uit de al eerder aangehaalde brief. Met de nieuwe Monumentenwet in het achterhoofd lijkt het mij voor de hand liggend dat Rijk, Provincie en Gemeenten met elkaar kunnen zorgdragen voor ons gemeenschappelijke culturele erfgoed. Elke geleding heeft daarin specifieke taken, verantwoordelijkheden en faciliteiten. Mocht hier onverhoopt divergentie in ontstaan, dan zou ik op mijn beurt graag naar de ondertitel van dit boek willen verwijzen, omdat daar zo'n edel en welhaast immaterieel bindend element uit spreekt: 'Onze wegen scheiden maar onze harten blijven één'.

Ik dank U voor Uw aandacht.

Exemplaren van het boekje zijn verkrijgbaar bij het Gemeentelijk Informatiecentrum aan de Groenmarkt en op de Gemeentelijke Begraafplaats aan de Kerkhoflaan te 's-Gravenhage, voor f 7,50 (bij afhalen).

Door overmaking van f 12,- op girorekening 21.69.79 t.n.v. de administratie van de Gemeentelijke begraafplaatsen, Kerkhoflaan 12, 's-Gravenhage onder vermelding van "VOM boekje" wordt een exemplaar per post toegezonden.

INVENTARISATIE BEGRAAFPLAATS 'MOSCOWA' TE ARNHEM

Op 1 maart 1989 is door ondergetekende een begin gemaakt met de beschrijving en inventarisatie van de begraafplaats 'Moscowa' te Arnhem. De begraafplaats dankt zijn merkwaardige naam aan de hofstede of landhoeve 'De Moscowa' die destijds hier stond. Op 6 september 1873 besloot de Arnhemse gemeenteraad om een nieuwe begraafplaats in te richten op een terrein ter grootte van 22.8640 ha, maar het zou nog tot januari 1876 duren voor de eerste ter aardebestelling er plaats vond.

Dankzij een scheiding in verschillende delen konden Joden en Katholieken over een eigen deel beschikken om hun doden te begraven. Het ommuurde Joodse gedeelte is bestuurlijk onafhankelijk en valt buiten de inventarisatie. Het Katholieke gedeelte met zijn karakteristieke cirkelvormige aanleg is momenteel niet meer van de rest te onderscheiden en valt tegenwoordig onder het gemeentelijk bestuur. Daarom zal het in relatie tot het algemene gedeelte worden bestudeerd waar met name het Protestantse deel van de bevolging werd bijgezet.

De jaren zestig van deze eeuw heeft het aanzien van de begraafplaats ingrijpend zich gewijzigd. De oude ommuring verdween en de aula van het lijkenhuis werd gesloopt. Daardoor verdween alle historische bebouwing. Er voor in de plaats kwam een groot modern rouwcentrum, waarin tevens een crematorium werd ondergebracht. In de jaren die volgden werden met een zekere regelmaat delen van de oudste velden geruimd en menige grafsteen verzonk onder het maaiveld.

Ontevredenheid met de gang van zaken en groeiend historisch besef deed de gemeente besluiten om een onderzoek in te laten stellen naar de geschiedkundige waarde -- zowel op lokaal als nationaal niveau --, alsook naar het kunsthistorische belang van de begraafplaats. Hierbij wordt dezelfde methode gehanteerd als bij de inventarisatie van de gemeentelijke begraafplaats in Den Haag die inmiddels in druk is verschenen.

A.J. van Dissel

Het kenmerk van een goede zerk

WIM Vlaanderen (48) leeft op wanneer hij zijn begraafplaats betreedt. Op het van 1480 daterende landgoed De Kranenburg in Zwolle, dat nu gedeeltelijk dienst doet als gemeentelijk kerkhof, gaat hij dan ook aanmerkelijk verder dan zijn baan als beheerder voorschrijft. Zo kan het publiek er in een uithoek genieten van een privé-collectie antieke grafstenen en -zerken. Het zijn er ruim honderd en Vlaanderen geeft maar al te graag tekst en uitleg.

Algemeen Dagblad,

14 maart 1989

U houdt wel van een beetje aanloop?

„Anders wordt het zo'n doole boel. De collectie is ontstaan omdat ik het zonde vind dat er regelmatig grafmonumenten werden opgeruimd. Toen ben ik de moede en romantische stenen apart gaan zetten. Ook heb ik in de 20 jaar dat ik hier werk een flink aantal bijzondere urnen, bomen, heesters en heideplanten aangelegd. De begraafplaats is in 1933 door architect Copijn ontworpen en ik hou van het resultaat. Maar ik ben nu eenmaal gek op begraafplaatsen in Duitse stijl.”

Dat hoor je zelden uit de mond van een Nederlander.

„Ik heb het over de bouwstijl. Die is zeer landschappelijk en op het terrein is een werkelijk schitterend wandelpark. En dan d'oude stenen hè.”

Het oude zerkwerk is beter?

„Ja er zijn vandaag de dag nog maar weinig steenhouwers die dat kunnen evenaren. Het vakwerk is hard achteruitgegaan. Er zijn veel grafstenen die echt smakeloos. Veel begrafenissen ook trouwens. Hoe vaak

lees je niet dat iemand in stilte is begraven of gecremeerd. Daarmee ontnemen je vele kans om afscheid te nemen.”

„Maar vroeger had men ook zo zijn eigenaardigheden. De doodskoppen op de stenen, symbolen als de zeis, de schep en de zandloper met vleugels, dat vinden we tegenwoordig wat grof. En wat te denken van deze grenspaal van de gemeente Zwolle die iemand in het armenhoekje op het graf van een min of meer dierbare liet plaatsen. Een wel heel sobere benadering.”

★ Wim Vlaanderen, beheerder: „Ik heb de romantische stenen apart gezet.” (Foto Jan Drost)

Wat is uw laatste wens?

„Behalve de zerken heb ik nog een collectie kleding van priesters en dragers uit de oude tijd. Het is mijn hartewens dat alles onder te brengen in een museum, liefst hier op het terrein.”

EXCURSIE ZWOLLE EN OMGEVING OP ZATERDAG 20 MEI

De tweede excursie van dit jaar zal in de omgeving van Zwolle worden gehouden. De excursiecommissie bestaande uit de heren Vlaanderen en Renssen heeft weer een aantrekkelijk programma georganiseerd.

10.30 uur Vertrek van het N.S. station te Zwolle waar een groene bus voor U gereed zal staan. Op weg naar de begraafplaats te Windesheim zullen we de in 1941 gesloten begraafplaats het Heilige Kruis of Buitengasthuis passeren waar destijds de melaatsen ter aarde werden besteld.

11.15-11.45 Bezoek aan de begraafplaats in het dorpje Windesheim. In deze omgeving stond destijds het klooster waar Geert Groote, de grondlegger van de Moderne Devotie, heeft gewerkt. Alleen de brouwerij rest ons nog en is momenteel in gebruik als kerk. Van hieruit gaan we terug naar Zwolle.

12.15-13.15 Bezoek aan de algemene begraafplaats aan de Meppelerstraatweg en de daarachter gelegen R.K. begraafplaats. De eerste begraafplaats dateert uit 1826 en kent o.m. de rustplaatsen van Rhijnvis Feith, Van Senden en Schuttevaer. De katholieke begraafplaats dateert uit 1841 en is geheel ommuurd. Bijzonder is het gietijzeren hek.

13.30-14.30 In het theehuis Agnietenberg zal een eenvoudige lunch worden geserveerd.

14.30-15.00 Na de lunch wordt een bezoek gebracht aan de particuliere begraafplaats Bergklooster. Hier stond vroeger het Agnietenklooster waar Thomas à Kempis zijn beroemde 'De navolging van Christus' schreef.

15.15-16.30 Tenslotte bezoeken we de begraafplaats Kranenburg die in 1933 naar ontwerp van tuinarchitect Copijn werd aangelegd. Het is een der mooiste begraafplaatsen in ons land met zijn grote verzameling coniferen, bomen en heesters. Verder bezichtigen we hier de bijzondere privéverzameling van de Heer Vlaanderen. Na afloop drinken we thee in de aula en bestaat tevens de gelegenheid de museumcollectie oude begrafeniskleding, baren en graflijntjes te bekijken.

17.00 Terugkomst bij het NS station Zwolle.*

De kosten voor deze excursie bedragen f 35,-- per persoon, inclusief vervoer en lunch.

=====

AANMELDINGSFORMULIER VOOR EXCURSIE 20 MEI

uitknippen en in gefrankeerde envelop opsturen voor 12 mei aanstaande aan het secretariaat "De Terebinth", Postbus 1218, 9701 BE GRONINGEN

Ondergetekende:

adres:

telefoon:

wenst met personen deel te nemen aan de excursie en maakt de kosten ad x f35,-- over naar de penningmeester van De Terebinth.

ABN Amsterdam nr 54.41.15.422. Postgiro van de bank 6269

Handtekening:

DE TEREBINTH

NIEUWSBRIEF VAN DE RICHTING TOT HERTEL VAN ZORG
ROHD DOOD EN RUSTPLAATS

secretariaat:
Postbus 1218
9701 DE GRONINGEN

Drukwerk

PORT BETAALD
BATHMEN